

УДК 336.14

М. В. Кравченко,
аспірант, економічний факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПОКАЗНИКАМИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНИХ ТЕМПІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

М. Kravchenko,
graduate student, Shevchenko University

ISSUES OF PERFORMANCE BUDGET DEFICIT IN UKRAINE UNSTABLE GROWTH IN THE ECONOMY

У статті досліджено проблему управління показниками дефіциту державного бюджету, проаналізовано динаміку дефіциту державного бюджету та шляхи щодо його скорочення.

This paper investigates the problem of managing performance budget deficit, analyzes the dynamics of government deficit Ukraine and possible steps to his cuts.

Ключові слова: державний бюджет, бюджетний дефіцит, бюджетні запозичення, мультиплікатор Кейнса, акселератор.

Key words: budget, budget deficit, government borrowing, Keynesian multiplier, the accelerator.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема формування дефіциту державного бюджету, визначення його розміру, пошук джерел погашення, управління показниками дефіциту є одними з ключових при розробці стратегії розвитку держави. Наявність дефіциту ще не дає остаточного уявлення про ефективність економіки. Профіцитний бюджет може формуватися на етапах економічного підйому з метою створення додаткових резервів або погашення існуючого боргу. Зростання бюджетного дефіциту, в свою чергу, у більшості випадків впливає на підвищення боргової залежності країни, що виступає фактором стримування розвитку економіки та знижує інвестиційну привабливість. Відволікання коштів на виплату відсотків за зобов'язаннями автоматично зменшує інші соціальні чи інвестиційні витрати держави і є фактором сповільнення економічного розвитку. З другого боку, якщо кошти матимуть інвестиційне спрямування, то це полегшить обслуговування боргів за рахунок додатково отриманого прибутку. Це актуалізує питання управління показниками дефіциту бюджету в умовах нестабільних темпів розвитку економіки України та глобальної економічної кризи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В економічній літературі питанню дослідження бюджетного дефіциту присвячені наукові праці таких учених: О.Д. Василик [3], В.М. Опарін [6], С.Л. Лондар [4], В.М. Суторміна, В.М. Федосов [5], І.Я. Чугунов та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є стислий аналіз динаміки бюджетного дефіциту, а також розробка пропозицій щодо управління його показниками дефіциту за умов нестабільних темпів розвитку України та глобальної економічної кризи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Причинами появи бюджетного дефіциту є незбалансованість економіки, зниження доходів і різкого зростання видатків. Відповідно до Бюджетного кодексу України [1] дефіцит бюджету — це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів з бюджету). Затвердження бюджету з дефіцитом приймається уразі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету. На даний момент існують різноманітні оцінки граничного розміру рівня бюджетного дефіциту. Наприклад, Маастрихтський договір серед умов учасникам валютного союзу ставить таку, як межа дефіциту держбюджету 3 % від ВВП. Згідно з даними міжнародної статистики, допустимою є величина бюджетного дефіциту, яка коливається у межах 3—4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Спостерігається тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі в розмірі 3—5 % [4]. "Порогове" значення індикатора дефіциту Державного бюджету України складає 3% до ВВП. Сьогодні в більшості країн світу дефіцит бюджету складає від 2 до

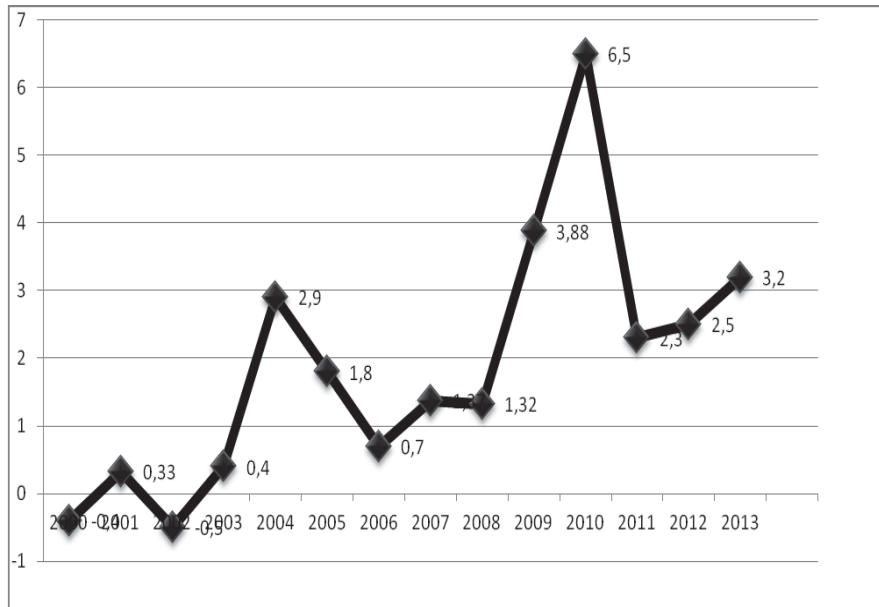

Рис. 1. Динаміка дефіциту державного бюджету України з 2000—2013 рр. (% до ВВП)

Джерело: [8].

15 % ВВП. Слід відзначити що дефіцит, який перевищує 3 % ВВП, призводить до зниження інвестиційної активності, розвитку інфляції. Такий дефіцит є проблемою не тільки для державного бюджету а й економічного зростання держави в цілому. Проблема дефіциту державного бюджету має ряд аспектів, які впливають на макроекономічний розвиток. Помірне дефіцитне фінансування сприяє зростанню економіки шляхом здійснення ефектів мультиплікатора та акселератора.

У теорії Кейнса сутність мультиплікатора трактують як коефіцієнт або множник, котрий показує залежність зміни доходу від зміни інвестицій. Чим більша гранична схильність до споживання, тим більший мультиплікатор і вища зайнятість. У своїй економічній програмі видатний економіст дотримувався положення, що держава має здійснювати свій скеровувальний вплив на схильність до споживання частково через систему податків, частково — шляхом фіксування норми процента та іншими методами. Дж.М. Кейнс пропонував регулювати не тільки інвестиції, але й національний дохід. Засобом для цього він вважав податки, вимагаючи їх підвищення з метою вилучення заощаджень для

збільшення державних інвестицій. Через кілька десятиріч, розвиваючи ідеї вченого, Дж.К. Гелбрейт писав: "Ці доходи мають бути інвестовані і, таким чином, витрачені або компенсовані витратами ще когось. В іншому випадку споживча спроможність знижуватиметься. Товари будуть залежуватися на полицях, обсяг замовлень зменшиться, обсяг виробництва спаде, а безробіття зросте. У результаті відбудеться спад виробництва". Акселератор — це показник, що використовується в державному регулюванні ринкової економіки. Він відображає відносини приросту інвестицій до того, що викликав їх відносний приріст доходу, споживчого попиту або річної продукції [7]. Акселератор служить кількісним виразом "принципу акселерації", згідно з яким кожен приріст або скорочення доходу, попиту або продукції викликає більший у відносному виразі приріст або скорочення індивідуальних інвестицій. Акселератор характеризує зміни обсягу інвестицій, викликаних зростанням або падінням споживчих витрат.

Завдяки ефекту мультиплікатора дефіцитне фінансування сприяє прискоренню зростанню інвестицій і, відповідно, зростанню ВВП країни. Завдяки ефекту ак-

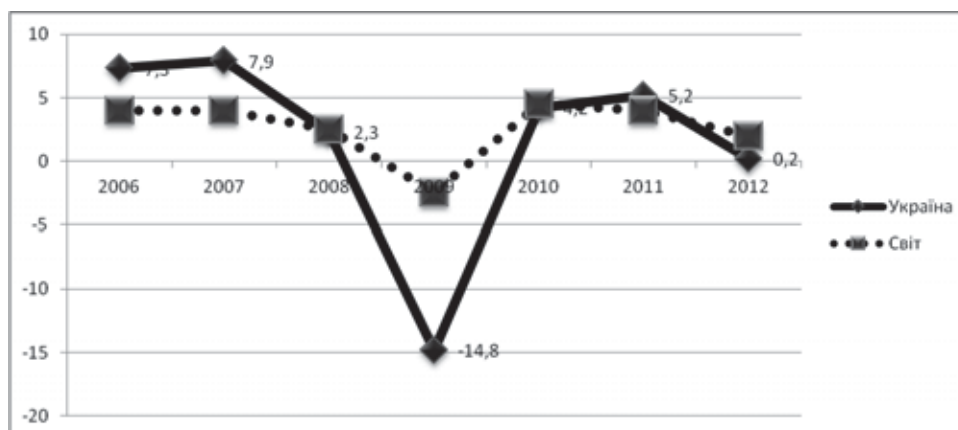

Рис. 2. Темпи приросту ВВП в Україні та країнах світу в цілому з 2006—2013 рр. (%)

Джерело: [9].

Таблиця 1. Планові показники фінансування державного бюджету України протягом 2007–2012 рр.

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	млн грн.	млн грн.	млн грн.	млн грн.	млн грн.	млн грн.
Загальне фінансування	19 066,00	25 020,18	31 563,03	54 095,37	35 343,00	25 129,48
Фінансування за борговими операціями	4 977,25	12 167,46	61 553,93	83 862,17	258 262,01	32 585,00
Запозичення	11 627,86	18 199,97	89 001,67	107 658,38	88 096,39	98 484,56
Внутрішні запозичення	3 829,79	10 774,38	70 193,79	73 590,27	45 087,50	60 952,64
Зовнішні запозичення	7 798,07	7 425 594,70	18 807,87	34 068,11	43 008,89	37 531,92
Погашення	-6 650,60	-6 032,51	-27 447,74	-23 796,22	-62 270,19	-65 899,56
Внутрішні забор'язання	-2 499,56	-3 659,71	-14 518,04	-17 061,99	-37 522,83	-34 650,96
Зовнішні забор'язання	-4 151,05	-2 372,80	-12 929,70	-6 734,23	-24 747,36	-31 248,60
Надходження від приватизації державного майна	10 587,71	607,14	8 501,22	6 350,00	10 000,00	10 000,00
Фінансування за активними операціями	3 501,04	12 245,57	-38 492,13	-36 116,80	-483,20	-17 455,52

селератора зростають доходи, сукупний споживчий попит і, відповідно, збільшуються інвестиції, які в свою чергу, також ведуть до зростання ВВП країни. З іншого боку, дефіцитне фінансування несе загрози зростання інфляції і, відповідно, макроекономічної дестабілізації. Таким чином, вибір параметрів дефіциту державного бюджету є не тільки теоретичною, а й важливою практичною проблемою для України. Розглянемо динаміку показників дефіциту державного бюджету України у 2000—2013 рр. (рис. 1).

Аналізуючи дану динаміку, можна відзначити, що переважно в усіх роках Україна мала дефіцитний бюджет. Слід відзначити 2004 р. та період 2009—2010 рр., коли цей показник набирав максимального рівня та перевищував порогове значення у 3 %. У 2013 р. Україна також може перетнути рубіж у 3% дефіциту державного бюджету.

Проблеми дефіциту державного бюджету є дуже важливими з точки зору макроекономічної стабілізації і інтеграції України до ЄС. Важко утримувати граничні показники дефіциту при нестабільному розвитку економіки, зважаючи на глобальну економічну кризу та уповільнення темпів зростання ВВП. Як приклад, можна навести динаміку приросту ВВП України за період 2006—2012 рр. (рис. 2).

Як бачимо, пік падіння ВВП України припав на 2009 р. У наступні періоди спостерігалось пожвавлення цього показника. Не можна не відмітити про незначний ріст (+ 0,2%) ВВП України у 2012 р., це в котрий раз демонструє важкість ситуації, в яку потрапила Україна. При таких темпах дуже важко забезпечувати доходну базу бюджету при тому що видатки бюджету постійно зростають. Як наслідок проблеми дефіциту державного бюджету набувають особливої гостроти.

Між показниками темпів економічного розвитку України і показниками дефіциту державного бюджету України існує безпосередній взаємозв'язок. Уповільнення темпів економічного розвитку є основною причиною наростання дефіциту державного бюджету України. Показовим є приклад 2012 року. Відповідно до Закону України "Про державний бюджет", планувався темп росту ВВП на рівні 3,9% і відповідно був затверджений розмір дефіциту 25 млрд грн. Реально темп

зростання ВВП склав 0,2 %. Фактичний обсяг державного бюджету у 2012 р. склав понад 50 млрд грн. Тобто був більший ніж встановлений законом майже в два рази.

Важливим фактором є дослідження джерел фінансування дефіциту бюджету. За своєю сутністю дефіцит має двояку природу: з одного боку, це різниця між традиційними доходами та витратами, з другого — це сума заощаджень суб'єктів внутрішнього приватного сектора та нерезидентів, що залучаються державою для фінансування незабезпечених доходами видатків. Форма та спосіб залучення капіталу, а також вид інституційного сектора економіки, чий капітал залучається на фінансування дефіциту бюджету, мають при однаковому рівні дефіциту бюджету різні економічні наслідки. Тому джерела фінансування дефіциту поділяють на:

- внутрішні (їх надають інші органи державного управління; центральний банк; депозитні та недепозитні фінансові установи; нефінансові установи; домогосподарства);

- зовнішні (їх надають органи державного управління; міжнародні організації; фінансові установи, що не є міжнародними організаціями; інші нерезиденти);

- інші (фінансування дефіциту бюджету може здійснюватись за рахунок касових залишків, утворених в минулому році; надходжень від приватизації тощо). Утворення касових залишків пов'язано з особливістю касового методу виконання бюджету, коли усі операції фіксуються в момент виникнення права на отримання платежу чи зобов'язання щодо його здійснення [4].

За даними Законів України "Про державний бюджет" (табл. 1) основним джерелом фінансування дефіциту державного бюджету протягом 2007—2012 рр. залишаються кошти державних внутрішніх та зовнішніх запозичень [2; 9].

Як зазначають С.І. Юрій та В.М. Федосов поширеною практикою останнім часом стало здійснення приватизації державного майна. Надходження від реалізації матеріальних активів, які належать державі, традиційно були бюджетними доходами. Проте, ураховуючи, що уряд втрачає свої активи (тобто стає біднішим), а також беручи до уваги масштабність і разовий характер над-

ходжень від приватизації, традиційно розрахований бюджетний дефіцит неадекватно відбиватиме потреби в запозиченнях. Хронічний характер дефіцитів зумовив постійне використання боргового методу формування бюджетних ресурсів і рефінансування боргу. У відповідності до вітчизняного бюджетного законодавства для фінансування бюджетного дефіциту в Україні призначені насамперед державні внутрішні й зовнішні запозичення. При цьому емісійні кошти НБУ не можуть бути джерелом фінансування дефіциту або утворення профіциту [5].

Слід відзначити, держава покликана вживати заходи щодо управління показниками дефіциту бюджету в умовах нестабільного розвитку економіки. Основними можна виділити такі заходи:

- раціоналізація видатків державного бюджету;
- модернізація державних фінансів;
- нарощування доходної бази бюджету;
- детінізація економіки, зокрема заробітної плати;
- нарощування виробництва.

Аналіз причин виникнення і стану дефіциту Державного бюджету України за часи незалежності дає підстави сформулювати такі рекомендації щодо управління показниками дефіциту державного бюджету України:

— посилення впливу заходів з підвищення податкової культури та виконання чинного законодавства, оскільки, не забезпечивши неухильне дотримання законодавства, ліберальна система не дасть бажаного результату, а, навпаки, зменшить надходження до бюджету;

— підвищення ефективності політики з обслуговування державного боргу країни. Підвищення питомої ваги внутрішнього боргу в загальній структурі державного боргу шляхом випуску довгострокових державних цінних паперів;

— утримання показників дефіциту державного бюджету відносно ВВП на рівні не вищому за рівень інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету;

— формування прогнозних показників дохідної та видаткової частин бюджету усіх рівнів на основі реальних даних задля уникнення утворення прихованого дефіциту бюджету;

— ефективна протидія інфляційним процесам. Рівень інфляції обмежити коридором, максимальною величиною якого є показник у 3%;

— оптимальний рівень бюджетного дефіциту, як переконує досвід, визначити досить складно. Проте, ґрунтуючись на рекомендаціях МВФ, науковців та експертів, можливо звести Державний бюджет України з дефіцитом 1,8—3 % від ВВП у найближчі 3—4 роки. Це дасть змогу національній економіці розвиватися швидшими темпами та не провокуватиме ситуацію з утворенням "додаткової" інфляції.

У зв'язку з глобальною економічною кризою, що суттєво вплинула на стан ринків, на яких відбувається збут продукції України, нестабільністю темпів розвитку економіки України, гостро постало питання про створення спеціальних резервів фінансових ресурсів для покриття дефіциту державного бюджету України.

Враховуючи це, доцільним є створення спеціального державного резервного фонду фінансування дефіциту державного бюджету України, на випадок непередбачуваної можливості падіння темпів економічного розвитку. Зазначений фонд може формуватися за рахунок відрахувань від окремих податків. Кошти фонду мають використовуватись лише у випадках непередбачуваного падіння темпів розвитку економіки. У зв'язку з цим доцільним є внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України, а також затвердити постановою Кабінету міністрів України положення про зазначений фонд.

Подальше управління показниками дефіциту державного бюджету України має базуватися на теоретичних та практично обґрунтованих рекомендаціях економістів, науковців та дослідників. Неодмінною умовою ефективного управління є вивчення зарубіжного досвіду, з адаптацією його до процесів української економіки.

ВИСНОВКИ

Бюджетний дефіцит є важливим інструментом державної фінансово кредитної політики, засобом впливу на економічне становище країни.

Рівень дефіциту державного бюджету України суттєво впливає на стан економіки країни.

У сучасних умовах Уряду доцільно регулювати розмір бюджетного дефіциту, шляхом впливу на його показники. Необхідно приділяти увагу збільшенню доходів бюджету шляхом подолання безробіття, вдосконалення податкової системи, форм приватизації державного майна, поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання. Дефіцитне фінансування в Україні слід переорієнтувати на вирішення основної проблеми нашої економіки — поживавлення інвестиційної активності.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Про Державний бюджет України на 2012 рік: закон України від 22.12.2011 № 4282-VI / Верховна Рада України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — К.: НІОС, 2000.
4. Лондар С.Л. Фінанси: навч. посібник / С.Л. Лондар, О.В. Терещенко. — Вінниця: Нова Книга, 2009. — 384 с.
5. Юрій С.І., Федосова В.М. Бюджетна система. — ТОВ "Центр учбової літератури", 2012. — 111 с.
6. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2002. — 240 с.
7. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економіки та економічної думки: Підручник. — К., 2011. — 646 с.
8. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 09.07.2013 р.